

Увод у релационе базе података

6

Саша Малков
Универзитет у Београду
Математички факултет
2023/2024

[PM13]
Увод у РБП
Саша Малков

Тема 4.1

Релациони модел података (структурни део)

[PM13] Увод у релационе базе података – Саша Малков – 2023/24 – час 6

1

Релациони модел података

Значај релационог модела података

- Релациони модел података је из више разлога најзначајнији модел података који је до сада развијен:
  - Потпуна формализација
    - основ за формално изучавање и унапређивање
    - непротивречан
    - недвосмислено прецизан у примени
    - погодан за аутоматско обрађивање и оптимизовање
    - и многе друге битне последице
  - ...

Универзитет у Београду - Математички факултет

[PM13] Увод у релационе базе података – Саша Малков – 2023/24 – час 6

2

Релациони модел података

Значај релационог модела података (2)

- Релациони модел података је из више разлога најзначајнији модел података који је до сада развијен:
  - Потпуна формализација
    - ...
  - Јединствена репрезентација података и метаподатака
    - све врсте информација се представљају на исти начин – релацијама
    - све врсте метаподатака се представљају на исти начин – релацијама
  - У високој мери стандардизован
    - релативно висока преносивост
  - Веома заступљен у пракси
    - велики број различитих система и разноврсних примена
    - изузетно добро проверен и документован

Универзитет у Београду - Математички факултет

[PM13] Увод у релационе базе података – Саша Малков – 2023/24 – час 6

3

Кратко подсећање на историју

- Edgar F. Codd, **A relational model of data for large shared data banks**, *Comm.ACM*, 13(6), 1970.
- “Релациони модел података обезбеђује представљање података само њиховом природном структуром, тј. без увођења било каквих додатних претпоставки о структури ради машинске репрезентације. У складу са тиме, представља основу за језике вишег нивоа која ће омогућити максималну независност између програма на једној и машинске репрезентације на другој страни.”

Кратко подсећање на историју (2)

- *IBM System R*
  - први прототип, започет 1974.
- *Oracle*
  - прва комерцијална имплементација, 1979.
- Најраспрострањенији РСУБП (*DB-Engines, Nov. 2020*)
  - *Oracle*
  - *MySQL*
  - *MS SQL Server*
  - *PostgreSQL*
  - *IBM DB2*
  - *SQLite*
  - *MS Access*
  - *MariaDB*
  - *Teradata*

Делови релационог модела

- Релациони модел чине:
  - Структурни део релационог модела
    - начин моделирања података
  - Манипулативни део релационог модела
    - начин руковања моделираном подацима
  - Интегритетни део релационог модела
    - начин обезбеђивања ваљаности података

Структурни део релационог модела

- Основна идеја је да се *све* моделира релацијама
  - *све* значи и *ентитет* и *односи*
    - појмови ентитета и односа не могу до краја да се раздвоје, зато што неке ствари из једног угла могу да изгледају као односи а из другог као ентитети, али је уобичајено да се посматрају одвојено
    - *ентитет* су сви различити постојећи елементи (“*објекти*”) система које моделирамо базом података
    - *односи* су значајни међусобни односи двају или више ентитета (или других односа)
  - најпре ћемо да размотримо моделирање ентитета
    - то је често и једина ствар која се теоријски разматра
    - зато што сваки однос може да се представи као ентитет

Математичке основе

- Релациони модел је у *истиносисти* формално математички заснован
- Овде ћемо навести оквире те формализације
- За више информације погледати литературу
  - Гордана Павловић-Лажетић, **Увод у релационе базе података, 2. изд. Математички факултет, 1999.**
  - други извори наведени на крају презентације

Модел релације

- Свакој математичкој релацији одговара тачно један скуп објеката који задовољавају релацију
- Тај скуп се често употребљава као математички модел релације
- Ако је ρ n -арна релација и њен домен означен са $Dom(\rho)$
- Онда је један модел релације ρ скуп:

$$model(\rho) = \{ (a_1, a_2, \dots, a_n) \mid (a_1, a_2, \dots, a_n) \in Dom(\rho) \wedge \rho(a_1, a_2, \dots, a_n) \}$$
- Приметимо да важи:

$$model(\rho) \subset Dom(\rho)$$

Представљање релација скуповима

- За све n -торке из $Dom(\rho)$ важи:

$$\rho(a_1, a_2, \dots, a_n) \Leftrightarrow (a_1, a_2, \dots, a_n) \in model(\rho)$$
- Због наведене еквиваленције често се уместо ознаке $model(\rho)$ употребљава и само ознака релације ρ у истом контексту:

$$\rho = \{ (a_1, a_2, \dots, a_n) \mid (a_1, a_2, \dots, a_n) \in Dom(\rho) \wedge \rho(a_1, a_2, \dots, a_n) \}$$
- Т.ј. релације често представљамо управо помоћу њиховог скуповног модела, без могућности да то изазове неспоразуме

Пример

- Нека имамо
  - црвену, плаву, белу и зелену кутију
  - и у њима лопте, коцке и плочице
- Бинарна релација $kutijaSadrzi(K,P)$ је задовољена ако кутија K садржи P
- Њен домен је:

$$Dom(kutijaSadrzi) = \{ crvena, plava, bela, zelena \} \times \{ lopte, kocke, ploccice \}$$
- Нека наредни модел релације описује шта се налази у којој кутији:

$$kutijaSadrzi = \{ (plava, lopte), (plava, kocke), (zelena, ploccice), (crvena, kocke) \}$$
- Исказ $kutijaSadrzi(plava, kocke)$ је тачан
- Исказ $kutijaSadrzi(zelena, lopte)$ није тачан
- Искази $kutijaSadrzi(zuta, kocke)$ и $kutijaSadrzi(zelena, knjige)$ нису дефинисани, зато што аргументи нису у домену релације

Пример (2)

- Релације (односно њихови модели) са коначним бројем елемената могу да се представе и помоћу табела (таблица):

kutijaSadrži	
BOJA	SADRŽAJ
plava	lopte
plava	kočke
zelena	pločice
crvena	kočke

Бесконачне релације и скупови

- Релације са бесконачним бројем елемената можемо да представљамо формалним записивањем скупа који представља модел релације
- На пример, релацију *neparan* можемо да представимо, па и да дефинишемо, скупом:

$$neparan = \{ n \mid n \in \mathbb{N} \wedge (\exists k \in \mathbb{N})(n = 2k - 1) \}$$
- У области база података бесконачне релације нису посебно занимљиве
  - колико год да тежимо да наша складишта података буду велика, она су свакако коначна
  - ипак, оне могу да имају примену у “базама знања” и системима за аутоматско закључивање

Ентитети и атрибути

- Нека је E неки скуп *енитиитета*
  - Ентитетима* називамо све различите постојеће елементе (“објекте”) система који посматрамо, које моделирамо базом података
- Кажемо да се скуп ентитета карактерише коначним скупом атрибута $A(E) = \{A_1, \dots, A_n\}$, у ознаци $E(A_1, \dots, A_n)$, ако:
  - Сваки атрибут A_i представља функцију која слика ентитете у одговарајући домен атрибута D_i :

$$A_i: E \rightarrow D_i$$
  - Сваки атрибут A_i има јединствен назив t_i
- За сваки ентитет $e \in E$, вредност функције $A_i(e) \in D_i$ представља *вредност атрибута* A_i

Ентитети и атрибути – пример

- Нека је E скуп радника који се карактерише атрибутима:
  - ime* (ниска од 20 знакова)
  - prezime* (ниска од 25 знакова)
  - osnova_plate* (број облика 7.2).
- Скуп свих атрибута одређује функцију:

$$\alpha(x) = (\text{ime}(x), \text{prezime}(x), \text{osnova\_plate}(x))$$

IME	PREZIME	OSNOVA_PLATE
Dragana	Pantić	45000
Marko	Marković	40000
Dragana	Pantić	45000
Jelena	Popović	43000
Dragiša	Đukić	47000

* Приметимо да за различите ентитете можемо да добијемо једнаке слике

Ентитети и атрибути (2)

- Скуп свих атрибута одређује функцију:

$$\alpha(e) = (A_1(e), \dots, A_n(e))$$

- Слика скупа ентитета функцијом α је скуп:

$$R = \alpha(E)$$

- Подсетимо се, функција α је инјективна ако за све различите оригинале даје различите слике, тј. ако важи:

$$\alpha(e) = \alpha(u) \text{ ако } e = u$$

- Ако је описана функција α инјективна, онда кажемо да скуп атрибута (и одговарајућа функција α) *добро карактеришу* скуп ентитета E

Представљање ентитета релацијама

Ако је α инјективна функција и сваки од атрибута је атомичног типа, онда кажемо да је слика $R = \alpha(E)$

**релација R са атрибутима $A(R) = \{A_1, \dots, A_n\}$,
доменом релације $Dom(R) = D_1 \times \dots \times D_n$
и називима атрибута $Kol(R) = \{t_1, \dots, t_n\}$**

и скуп ентитета E са атрибутима $A(E) = \{A_1, \dots, A_n\}$ моделирамо релацијом R

* функција $\alpha(E)$ је *добра карактеризација* скупа ентитета E

* формално, дефинишемо R тако да је $model(R) = \alpha(E)$

* атрибут је *атомичан* (т.ј. атомичног типа) ако његов домен не представља производ других домена, тј. ако је *скаларног* типа

Записивање

- Ако је $\alpha(e) = (a_1, \dots, a_n)$, онда n -торку $(a_1, \dots, a_n)$, која формално представља "модел ентитета e ", често називамо и "ентитетом e "
- $A_i(e)$ записујемо и као $e.t_i$
- Најчешће не правимо разлику између релације R и одговарајућих релација добијених пермутовањем атрибута
  - т.ј. атрибуте реферишемо користећи имена а не редне бројеве
  - због тога имена атрибута у релацији морају да буду јединствена

Представљање релације табелом

- Релацију $R = \alpha(E)$ често представљамо, па и називамо, *табелом*:
  - Колоне* табеле одговарају атрибутима $A_1, \dots, A_n$
  - Називи колона* одговарају називима атрибута $t_1, \dots, t_n$
  - Врсте* табеле одговарају *шоркама* релације, тј. ентитетима

"Релација" или "табела"

- У контексту теоријског разматрања, као и концептуалног и логичког моделирања уобичајено је да се користи термин "релација"
- У контексту физичког моделирања обично се користи термин "табела"

Представљање ентитета - пример

- Релација не сме да има једнаке елементе

RADNIK		
IME	PREZIME	OSNOVA_PLATE
Dragana	Pantić	42000
Marko	Marković	40000
Dragana	Pantić	45000
Jelena	Popović	43000
Dragiša	Đukić	47000

- Ако је $\alpha(x)=(ime_x, prezime_x, osnova\_plate_x)$, онда у записима n -торку $(ime_x, prezime_x, osnova\_plate_x)$ изједначавамо са x
- $ime(x)$ ћемо да записујемо као $x.ime$ (и слично за остале атрибуте)
- Нећемо разликовати релацију RADNIK од релација добијених пермутовањем атрибута
  - као ни табеле које се разликују само по редоследу редова

Релациона база података

- **Релациона база података** је скуп релација
- **Опис релације** чине домен релације и називи атрибута
- **Релациона схема** је скуп описа релација које чине базу података

Пример базе података - типови

- Уведимо описно следеће скупове:
  - $N(a)$ = "скуп целих бројева записаних са највише a декадних цифара";
  - $N(a,b)$ = "скуп бројева који у декадном запису са леве стране децималне запете имају највише a , а са десне стране највише b цифара"
  - $C(a)$ = "скуп ниски дужине до a знакова"
  - D = "скуп датума (у неком подразумеваном опсегу)"
- Наведени скупови се најчешће употребљавају као домени (тј. типови) атрибута релација
- Сви атрибути у наредном примеру релационе базе података имају за домен неки од наведених скупова

Пример базе података – схема

- $Kol(ORG\_JEDINICA) = ('org\_jed\_id', 'nad\_org\_jed\_id', 'naziv')$
- $Dom(ORG\_JEDINICA) = N(3) \times N(3) \times C(60)$
- $Kol(RADNIK) = ('radnik\_id', 'org\_jed\_id', 'ime', 'prezime', 'pol', 'dat\_zaposlenja', 'osnova\_plate')$
- $Dom(RADNIK) = N(4) \times N(3) \times C(30) \times C(50) \times C(1) \times D \times N(10,2)$
- $Kol(KAT\_STAZA) = ('od\_godine', 'do\_godine', 'staz\_bonus', 'naziv')$
- $Dom(KAT\_STAZA) = N(2) \times N(2) \times N(10,2) \times C(60)$
- $Kol(RESENJE) = ('rad\_id', 'proj\_id', 'dat\_pocetka', 'dat\_prestanka', 'opis')$
- $Dom(RESENJE) = N(4) \times N(3) \times D \times D \times C(60)$
- $Kol(PROJEKAT) = ('projekat\_id', 'proj\_bonus', 'naziv')$
- $Dom(PROJEKAT) = N(3) \times N(10,2) \times C(60)$

Пример базе података – схема (2)

RADNIK	
RADNIK_ID	N(4)
ORG_JED_ID	N(3)
IME	C(30)
PREZIME	C(50)
POL	C(1)
DAT_ZAPOSLENJA	D
OSNOVA_PLATE	N(10,2)

ORG_JEDINICA	
ORG_JED_ID	N(3)
NAD_ORG_JED_ID	N(3)
NAZIV	C(60)

PROJEKAT	
PROJEKAT_ID	N(3)
PROJ_BONUS	N(10,2)
NAZIV	C(60)

RESENJE	
RAD_ID	N(4)
PROJ_ID	N(3)
DAT_POCETKA	D
DAT_PRESTANKA	D
OPIS	C(60)

KAT_STAZA	
OD_GODINE	N(3)
DO_GODINE	N(3)
STAZ_BONUS	N(10,2)
NAZIV	C(60)

Пример базе података – садржај (1)

RADNIK						
RADNIK_ID	ORG_JED_ID	IME	PREZIME	POL	DAT_ZAPOSLENJA	OSNOVA_PLATE
100	10	Petar	Perić	M	26.03.1991.	42000
101	11	Marko	Marković	M	30.03.1990.	43000
102	-	Lazar	Lazić	M	21.04.1981	28000
103	11	Milica	Milić	Ž	30.06.1979.	45000
104	30	Dragica	Dragić	Ž	10.07.1988.	44000
105	30	Gorica	Bojić	Ž	20.07.2003.	39000
106	30	Vladana	Mladić	Ž	05.01.2007.	29000
107	40	Đurđa	Perić	Ž	29.03.1978.	35000
108	40	Đura	Lazić	M	18.03.1983.	42000

- о недефинисаним вредностима ћемо другом приликом, за сада претпоставити да проширују сваки од домена

Пример базе података – садржај (2)

ORG_JEDINICA		
ORG_JED_ID	NAD_ORG_JED_ID	NAZIV
40	-	Softver
30	40	Projektovanje
11	10	Dokumentacija
10	40	Planiranje
50	40	Analiza
60	40	Dizajn i modeliranje
70	40	Kodiranje

Пример базе података – садржај (3)

KAT_STAZA			
OD_GODINE	DO_GODINE	STAŽ_BONUS	NAZIV
1	5	2000	Početna
6	20	5000	Srednja
21	50	8000	Završna

PROJEKAT		
PROJEKAT_ID	PROJ_BONUS	NAZIV
100	-	Crveni
150	-	Ljubičasti
200	-	Plavi
250	1500	Zeleni
300	2000	Žuti
250	1500	Narandžasti
900	-	Crni

Пример базе података – садржај (4)

REŠENJE				
RAD_ID	PROJ_ID	DAT_POČETKA	DAT_PRESTANKA	OPIS
100	200	01.01.1991.	-	privremeno učešće
101	200	01.01.1991.	-	-
108	200	01.01.1984.	-	-
104	100	01.01.1989.	31.12.1998.	-
105	100	01.01.2004.	-	-
106	100	01.01.2008.	-	-
107	100	01.01.1981.	-	-
100	150	01.01.1999.	31.12.1998.	Koordinator
101	150	01.01.1972.	31.12.1998.	-
102	150	01.01.1972.	31.12.1998.	-
108	150	01.01.1972.	31.12.1998.	-
104	150	01.01.1986.	31.12.1998.	-
105	150	01.01.1998.	31.12.1998.	-
107	150	01.01.1999.	-	Projektant
108	250	01.01.1999.	-	-
108	300	01.01.1999.	-	-
108	350	01.01.1999.	-	-
105	250	01.01.1998.	-	-
107	350	01.01.1998.	-	-

Кључ и Наткључ

- Појам *кључа* има веома важну улогу у релационом моделу
  - Сада ћемо га увести мало поједностављено, формално нешто касније
- Напоменут** K релације R је подскуп њених атрибута $K \subseteq A(R)$ за који важи:
  - скуп атрибута K једнозначно одређује торке релације
    - т.ј. ако знамо вредности тих атрибута онда је једнозначно одређена торка
- Кључ** (или *кључ-кандидат*) релације R је наткључ K за који важи:
  - не постоји прави подскуп скупа K који је наткључ релације R
- Приметимо:
  - Свака релација има најмање кључ, а може да их има више
  - Сваки наткључ садржи бар један кључ

Моделирање односа

- На самом почетку смо нагласили да се односи моделирају на исти начин као и ентитети – релацијама
  - штавише, однос често може да се посматра као ентитет, па је то савим природно
- Ипак, описаћемо формално представљање бинарних односа, а за сложеније важе аналогни принципи
- Нека су ентитети $e \in E$ и $f \in F$ моделирани као

$$e = (x_1, \dots, x_n), f = (y_1, \dots, y_m),$$
 и нека могу да буду у односу w , који нема додатне атрибуте (тј. само знамо да ли су два ентитета у односу или нису)

Моделирање односа (2)

- Ако су два ентитета $e \in E$ и $f \in F$ у неком односу w , онда то описујемо новом релацијом $\rho(e, f)$, чији је домен $Dom(\rho) = E \times F$
- Ако су ентитети $e \in E$ и $f \in F$ моделирани као $e = (x_1, \dots, x_n)$, $f = (y_1, \dots, y_m)$, онда њихов се њихов однос моделира као $\rho(e, f) = (x_1, \dots, x_n, y_1, \dots, y_m)$

Моделирање односа (3)

- Приметимо, ако су K_E и K_F неки кључеви релација E и F , онда скуп атрибута $K_R = K_E \cup K_F$ представља кључ релације ρ
  - атрибути из K_R једнозначно одређују све атрибуте из E и F , па тиме и из ρ
- Посебно, онда се однос може описати "суженом" релацијом ρ_1 која не садржи све атрибуте из E и F већ само атрибуте скупа K_R

Моделирање односа са атрибутима

- У општем случају односи могу да имају додатне атрибуте
  - На пример, у једној библиотеци однос *позајмица* између *књиге* и *члана библиотеке* осим тога што га чине једна књига и један члан, може да има и додатне атрибуте, као на пример:
    - датум позајмице
    - датум враћања
- Тада кажемо да је однос карактерисан повезаним ентитетима и додатним атрибутима, које називамо *ојисним ајрибујтима односа*

Интегрисани односи

- У неким случајевима однос између два ентитета (или односа) може да буде "интегрисан" у оквиру релације која моделира један од тих ентитета (или односа)
  - На пример, релација *Студент* може да садржи атрибуте релације *СтудијскиПрограм* (све или само кључ), чиме се описује који студент је студент уписао
  - Али то је истовремено и однос између студента и студијског програма
- Однос између релација E и F може да буде *интегрисан* у оквиру релације E само ако сваком ентитету из те релације одговара тачно по један¹ ентитет релације F

¹Или највише један, ако су допуштене недефинисане вредности

Пример интегрисаног односа

- У претходном примеру базе података већ имамо и неке интегрисане односе:
  - Сваком раднику из *RADNIK* одговара тачно један ентитет из *ORG_JEDINICA*
    - радник ради у тачно једној организационој јединици
  - Зато релација *RADNIK* садржи атрибут кључа релације *ORG_JEDINICA*

Структурни део модела - резиме

- Упознали смо основне концепте моделирања података у релационом моделу
  - релација, модел релације, домен релације
  - атрибут, скуп атрибута, кључ
  - формалан начин моделирања ентитета и односа

Литература за тему

- Гордана Павловић-Лажетић, **Увод у релационе базе података, 2. изд.** *Математички факултет*, 1999.
  - доступно онлајн: <http://poincare.matf.bg.ac.rs/~gordana/urbp-2016.htm>
- Ramakrishnan, Gehrke, **Database Management Systems, 2.ed, 2000.**
- Codd, **A relational model of data for large shared data banks**, *Comm.ACM*, 13(6), 1970.
- Codd, **Extending the database relational model to capture more meaning**, *ACM ToDS*, 4(4), 1979.
- Codd **The Relational Model for Database Management – Version 2**, *AddisonWesley Publ. Inc.*, 1990.
- Darwen, Date, **The Third Manifesto**, 1995.
- IBM, **Database Administration Concepts and Configuration Reference**, 2012.